

۲۴۴۳۳

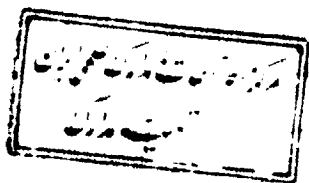
" بررسی ثبات ساختار تقاضای پول در ایران "

" قبل وبعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا "

پایان نامه ارائه شده به گروه اقتصاد

دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

دانشگاه شهید بهشتی

۱۳۳۵ / ۱۹۱ / ۲۰

برای دریافت دانشنامه کارشناسی ارشد

در رشته برنامه‌ریزی سیستم‌های اقتصادی

توسط :

محمدرضا کاوند

استاد راهنما :

دکتر سید کاظم صدر

تابستان ۱۳۷۷

۱۳۳۳/۲

۲۴۴۳۳

تقدیم به :

پدر بزرگوار،

مادر مهربان،

خواهران گرامی

و

برادر عزیزم

برگ تایید پایان نامه

عنوان پایان نامه :

بررسی ثبات ساختار تقاضای پول در ایران

قبل وبعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا

نام دانشجو :

محمد رضا کاوند

دوره :

کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی سیستمهای اقتصادی

این پایان نامه در جلسه ..... ۷/۷/۶۳ بانمره ۱۸۲۵ ..... و درجه ..... عالی ..... مورد

تایید اعضاء کمیته پایان نامه متشکل از استادان زیر قرار گرفت :

دکتر سید کاظم صدر

استاد راهنما

امضاء

دکتر کامبیز هژبرکیانی

استاد مشاور

امضاء

دکتر سید محمدعلی کفایی

استاد ناظر

امضاء

اخذمان

مطالب ارائه شده در این پایان نامه توسط اینجانب در دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی در فاصله زمانی مهرماه ۷۶ تا شهریور ۷۷ به انجام رسیده است. به استثناء کمکهای مورد اشاره در سپاسگزاری محتوای این پایان نامه به طور کامل توسط خود اینجانب صورت گرفته است. این پایان نامه یا جزیی از آن برای دریافت هیچ مدرکی به این دانشگاه یا دیگر دانشگاهها ارائه نشده است.

محمد رضا کاوند

شهریور ۱۳۷۷

سپاسگزاری

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

برخورد واجب می‌دانم از جناب آقای دکتر سید کاظم صدر به خاطر تقبل زحمات راهنمایی پایان‌نامه مزبور و جناب آقای دکتر کامبیز هژبر کیانی به جهت ارائه رهنمودها و مشاوره‌های سازنده کمال قدردانی و سپاس‌گذاری را داشته باشم.

همچنین از کلیه اساتید محترم و دوستان ارجمندی که در مراحل مختلف تدوین این پایان‌نامه، اینجانب را یاری نموده‌اند، نهایت قدردانی و تشکر را دارم.

چکیده

عنوان پایان نامه : بررسی ثبات ساختار تقاضای پول در ایران

قبل وبعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا

نام دانشجو : محمدرضا کاوند **استاد راهنما :** جناب آقای دکتر سید کاظم صدر

دوره : کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی سیستمهای اقتصادی دانشکده علوم اقتصادی و

سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ ارائه پایان نامه : شهریور ۱۳۷۷

حذف بهره از معاملات مالی و بانکی و اجرای نظام بانکداری بدون ربا یک سلسله مسایل اسامی را در ابعاد نظری و کاربردی مطرح می‌کند که از جمله می‌توان به اثر حذف بهره از فعالیت بانکی بر ثبات بخش پولی اقتصاد اشاره کرد.

خان در سال ۱۹۸۶ با ارائه الگویی از بانکداری مشارکتی فرضیه‌ای را مطرح می‌کند مبنی بر اینکه اجرای نظام بانکداری بدون ربا به دلیل حذف بهره و بورس بازی بر روی ابزارهای مالی موجب ثبات بیشتر نظام بانکی و بخش پولی اقتصاد می‌گردد.

در مطالعه حاضر برای آزمون ادعای خان رفتار دو متغیر مهم بخش پولی یعنی سرعت گردش پول و توابع تقاضای پول در سه مفهوم حجم پول، شبه پول و نقدینگی در طی دوره‌های قبل و بعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا در ایران مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است. برای این منظور از ضریب تغییرات برای بررسی ثبات رفتار سرعت گردش پول و از چهار آزمون مبتنی بر حداقل مربعات عطفی برای بررسی ثبات ضرایب و ساختار توابع تقاضای پول استفاده شده است.

نتایج حاصل نشان می‌دهند که سرعت گردش پول و توابع تقاضای پول در دوره بعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا از ثبات بیشتری نسبت به دوره قبل از آن برخوردار بوده‌اند.

فصل اول :

کلیات

" فهرست و عناوین مطالب "

صفحه

عنوان

فصل اول - کلیات

۱		۱
۱-۱	مقدمه	۱
۱-۲	تعریف بانکداری بدون ربا	۵
۱-۳	تفاوت‌های بانکداری بدون ربا و بانکداری سنتی	۶
۱-۴	تاریخچه بانکداری بدون ربا در جهان	۸
۱-۵	سیر تحول مقررات بانکی در ایران	۱۰
۱-۵-۱	تکوین مقررات بانکی قبل از انقلاب اسلامی	۱۰
۱-۵-۲	تکوین مقررات بانکی بعد از انقلاب اسلامی	۱۲
۱-۶	عملکرد بانکداری بدون ربا در ایران	۲۳
۱-۶-۱	تجهیز منابع و جذب سپرده‌های بخش غیر دولتی	۲۳
۱-۶-۲	اعطای تسهیلات بانکی	۲۴

فصل دوم - مروری بر نظریه‌های تقاضای پول و مفهوم سرعت گردش پول

۳۳		۳۳
۲-۱	نظریه‌های تقاضای پول	۳۳
۲-۱-۱	نظریه مقداری پول	۳۳
۲-۱-۱-۱	روش فیشر	۳۳
۲-۱-۱-۲	روش کمبریج	۳۵
۲-۱-۲	الگوی انتظارات بازگشت کننده و تقاضای پول	۳۶
۲-۱-۳	روش تراز سبب دارائی و تقاضای پول	۳۹
۲-۱-۴	تئوری تقاضای معاملاتی با مول - توبین	۴۰
۲-۱-۵	پول به عنوان کالای مصرفی و کالای مولد (تقاضای پول فریدمن)	۴۲
۲-۱-۶	تقاضای پول در اقتصاد اسلامی	۴۳

- ۲-۲ - سرعت گردش پول ۴۶
- ۲-۲-۱ - اهمیت سرعت گردش پول ۴۶
- ۲-۲-۲ - تعریف و مفهوم سرعت گردش پول ۴۷
- ۲-۲-۳ - نظریهٔ مقداری پول و سرعت گردش پول ۴۷
- ۲-۲-۴ - عوامل مؤثر بر سرعت گردش پول ۴۷

فصل سوم - مبانی نظری، سابقه تحقیق و تدوین الگوی تقاضای پول ۵۰

- ۳-۱ - مبانی نظری تحقیق ۵۰
- ۳-۱-۱ - تحلیل نظری بانکداری بدون بهره اسلامی ۵۱
- ۳-۱-۲ - نظام بهره و بی‌ثباتی مالی ۵۸
- ۳-۱-۲-۱ - فرضیهٔ بی‌ثباتی مالی ماینسکی ۱ ..... ۵۹
- ۳-۱-۲-۲ - نظام بهره عامل و سر منشأ اساسی بی‌ثباتی مالی ۶۰
- ۳-۲ - سابقهٔ تحقیق ۶۳
- ۳-۳ - تدوین الگوی تقاضای پول ۷۰
- ۳-۳-۱ - معرفی متغیرهای تقاضای پول ۷۱
- ۳-۳-۲ - معرفی الگوی تقاضای پول ۷۳

فصل چهارم - روش تحقیق و نتایج تجربی ۷۶

- ۴-۱ - روش تحقیق ۷۶
- ۴-۱-۱ - حداقل مربعات عطفی و آزمونهای ثبات وابسته به آن ۷۹
- ۴-۱-۱-۱ - آزمون پسماندهای عطفی ۸۱
- ۴-۱-۱-۲ - آزمون حاصل جمع انباشتهٔ مربعات ۸۱
- ۴-۱-۱-۳ - آزمون پیش بینی یک مرحله‌ای F ۸۲
- ۴-۱-۱-۴ - ارزیابی رفتار تخمین ضرایب عطفی ۸۳

- ۲-۴ - نتایج تجربی ۸۳
- ۱-۲-۴ - بررسی روند تغییرات سرعت درآمدی گردش پول ۸۳
- ۲-۲-۴ - برآورد توابع تقاضای پول ۸۸
- ۳-۲-۴ - نتایج کمی آزمونهای ثبات توابع تقاضای پول ۹۳
- ۱-۳-۲-۴ - آزمون ثبات تابع تقاضای پول براساس تعریف حجم پول (m1) ۹۳
- ۲-۳-۲-۴ - آزمون ثبات تابع تقاضای پول براساس تعریف شبه پول (mi) ۹۴
- ۳-۳-۲-۴ - آزمون ثبات تابع تقاضای پول براساس تعریف نقدینگی (m2) ۹۶

۱۲۲

فصل پنجم - خلاصه و نتیجه گیری

- منابع و مأخذ ۱۲۶
- ضمیمه ۱۳۰

۱-۱ مقدمه

امروزه تجدید حیات کلی ارزشهای بنیادین اسلامی در بسیاری از نقاط جهان در عرصه اقتصادی نیز ظهور کرده است. به طوری که تعدادی از کشورها در جهت تبدیل نظام اقتصادی خویش و حرکت به سوی انطباق هرچه بیشتر با موازین و قواعد اسلام گامهای مؤثری برداشته‌اند که از جمله، می‌توان به کشورهای جمهوری اسلامی ایران، پاکستان و سودان اشاره نمود. این تغییر جهت به سمت نهادی کردن اقتصاد اسلامی، توجه زیادی را نه تنها از طرف اقتصاد دانان کشورهای مستقیماً در جریان تغییر هستند به خود معطوف داشته، بلکه نظرافتصاد دانان حرفه‌ای سایر کشورها را نیز به خود جلب کرده است، مقالات زیادی که طی سالهای اخیر در این زمینه به رشته تحریر درآمده شاهدهی بر این ادعاست.* (۷)

به سبب موضوع قطعی و آشتی ناپذیر اسلام در برابر ربا، فرآیند تغییر و تحول در اکثر کشورهای اسلامی با ریشه کن کردن نهاد آن از معاملات بانکی و مالی آغاز شده است؛ زیرا اسلام معتقد است نظام بانکی‌ای که بر مبنای نرخ بهره از پیش تعیین شده (ربا) عمل می‌کند بایستی به نظام عاری از ربا تبدیل شود. این فرآیند تبدیل و تحول از نظام مبتنی بر ربا به نظام غیر ربوی، یک سلسله مسایل اساسی را در ابعاد نظری، کاربردی و سیاست‌گذاری مطرح می‌کند،

---

* ارقام داخل پرانتز نشان دهنده شماره منبع مورد استفاده از فهرست منابع و مأخذ می‌باشد.

به همین خاطر مبحث بانکداری بدون ربا در اقتصاد اسلامی بیشترین توجه را از جانب اقتصاددانان به خود جلب نموده است و از این رو اکثر تحقیقات انجام شده روی همین موضوع متمرکز شده است. لیکن غالب این تحقیقات از جنبه نظری به موضوع پرداخته و هنوز به بررسیهای عملی و تجربی منتهی نشده‌اند، به طوری که نیازی به تحقیقات وسیع‌تری در زمینه مسائل و سئوالات زیر کاملاً مشهود است.

الف) آیا نظام بانکداری بدون ربای اسلامی در مقایسه با نظام بانکداری مبتنی بر ربا از ثبات کمتری یا بیشتری برخوردار است؟ به عبارت دیگر تأثیر اجرای بانکداری بدون ربای اسلامی بر ثبات بخش پولی اقتصاد چگونه است؟

ب) اثر اجرای نظام بانکداری بدون ربای اسلامی بر متغیرهای مهم اقتصاد کلان چگونه است؟

ج) تحت نظام بانکداری بدون ربای اسلامی نقش سیاستهای پولی چگونه می‌باشد؟ (۷)

گرچه در پاسخ به سئوالات فوق، مطالعاتی از حیث نظری و تحلیلی صورت گرفته است اما اولاً این مطالعات به هیچ وجه کافی به نظر نمی‌رسد. ثانیاً با توجه به اینکه تجربه کار با اقتصادی که در آن نظام بانکداری بدون ربای اسلامی بطور گسترده فعالیت نماید اندک می‌باشد مطالعات تجربی زیادی در پاسخ به سئوالات فوق صورت نگرفته است.

بنابراین، لازم است به منظور کسب اطمینان از نحوه عمل و پیامدهای اجرای چنین نظامی و همچنین پاسخهای دقیق‌تر و علمی، از مطالعات تجربی و آماری در این زمینه یاری جست. از طرف دیگر وجود تابع تقاضای پول با ثبات همیشه یکی از دغدغه‌های کارگزاران پولی کشورها محسوب می‌شود؛ زیرا، وجود بخش پولی با ثبات، پیش بینی آثار سیاستهای پولی را امکان پذیرتر نموده و کارایی سیاستهای پولی را افزایش می‌دهد. بنابراین در تحقیق حاضر سعی بر آن است که ضمن مطالعه ثبات بخش پولی اقتصاد در طول سالهای قبل و بعد از اجرای نظام بانکداری بدون ربا در ایران، پاسخی برای سئوال نخست از سلسله سئوالات فوق پیدا نماییم.

در پاسخ به سؤال مزبور، محسن خان در سال ۱۹۸۶ با استفاده از یک الگوی بانکداری اسلامی بطور نظری اثبات می‌کند که نظام بانکداری بدون ربا به دلیل حذف ربا و بورس بازی بر روی ابزارهای مالی موجب ثبات بیشتر بخش پولی اقتصاد می‌شود و ادارات در سال ۱۹۸۸ در پی آزمون این ادعا از میان کشورهای اسلامی تونس را به دلیل وجود داده‌های سری‌زمانی قابل اعتماد و طولانی برای مطالعه موردی خود برمی‌گزیند، کشوری که هیچ برنامه‌ای برای اسلامی کردن نظام مالی خود نداشته است. وی با تفکیک داراییهای پولی به داراییهای پولی بدون بهره یا حجم پول (به عنوان نمادی از بانکداری بدون ربا) و داراییهای پولی با بهره یا شبه پول (به عنوان نمادی از بانکداری سنتی) به مطالعه تغییرات ساختار توابع تقاضای پول و سرعت درآمد گردش پول بر اساس این دو تعریف (حجم پول و شبه پول) می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد سرعت درآمدی و تابع تقاضای داراییهای پولی بدون بهره رفتار با ثبات تری از خود نشان می‌دهد و در نتیجه ادعای خان را بر اساس اطلاعات کشورتونس تأیید می‌کند.

باتوجه به اینکه کشور مایکی از معدود کشورهایی است که مدعی اجرای کامل نظام بانکداری بدون ربا می‌باشد ضروری است اثرات اجرای چنین نظامی بر بخش پولی اقتصاد در آن مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. بر این اساس همانند ادارات بخش پولی اقتصاد را معادل طرف چپ معادله مقداری پول (MV) در نظر گرفته و رفتار سرعت درآمدی گردش پول و تقاضای پول را بر اساس سه تعریف حجم پول، شبه پول و نقدینگی در طول دروه قبل و بعد از اجرای نظام بانکداری بدون ربا برای آزمون فرضیه‌های زیر مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

الف - توابع تقاضای پول بعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا در ایران با ثبات بوده است.

ب - سرعت درآمدی گردش پول از ثبات بیشتری بعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا در ایران نسبت به قبل از آن برخوردار بوده است.

از مزیت‌های این مطالعه بر سایر مطالعات انجام شده بر روی تقاضای پول می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

۱- اکثر مطالعات صورت گرفته در مورد تقاضای پول صرفاً به بررسی شکست ساختار توابع تقاضای پول در یک سال بخصوص و برخی به بررسی وجود یا عدم وجود تابع تقاضای پول در یک دوره معین و بر اساس تعریف خاصی از پول پرداخته‌اند؛ در حالی که در این مطالعه تغییرات تدریجی در ضرایب تابع تقاضای پول و همچنین تغییر ساختار توابع تقاضای پول بر اساس سه تعریف پول، شبه پول و نقدینگی در طول دوره مورد مطالعه به صورت سال به سال بررسی شده است.

۲- در این مطالعه از آزمون‌های وابسته به رگرسیون‌های عطفی برای بررسی ثبات توابع تقاضای پول استفاده شده است که برخلاف روش‌های به کار رفته در بسیاری از مطالعات دیگر نیازی به داشتن نقطه شکست ندارد.

۳- در این تحقیق ثبات ساختار تقاضای پول برای دوره‌های قبل و بعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا مورد مطالعه و مقایسه قرار گرفته است؛ در حالی که در هیچ یک از مطالعات انجام شده در مورد تقاضای پول در ایران چنین کاری صورت نگرفته است.

۴- از آنجاکه شبه پول به عنوان دارایی‌های پولی با بازده، بیشترین ارتباط را با نظام بانکی دارد و به تبع آن بیشترین تأثیر را نیز از آن می‌پذیرد، در این مطالعه از تقاضای پول بر اساس سه تعریف پول به عنوان دارایی‌های پولی بدون بازده، شبه پول به عنوان دارایی‌های پولی با بازده و نقدینگی به عنوان مجموع دارایی‌های پولی بدون بازده و دارای بازده استفاده شده است.